

К.:Генега,1997. – 400 с.;

10. Русначенко А.М. Народ збурений: Нац.-визвол. рух в Україні й нац. рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х рр. – К.: "Пульсари", 2002. – 519 с;
11. Статті Я. Стецька, видруковані в журналі "Визвольний шлях" (Лондон) 1951-59 рр. – Державний архів Тернопільської області. – Ф.Р3432. – Оп.1. – Спр.85. – 30 арк;
12. Чайка В. Соціально-політичні ідеї боротьби ОУН-УПА// Літопис УПА. В 28 т. – Львів: "Літопис", 1996. – Т.26. – Кн.4. – 300 с.

*Олександр Калашиник
наук. керівник – доц. Л.М. Алексієвець*

УКРАЇНЦІ І ПОЛЯКИ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВЕСНИ НАРОДІВ (30 – 40-І РР. ХІХ СТ.)

30-40-і рр. ХІХ ст. – важливий етап в історії визвольних змагань поляків і українців Галичини, етап формування чи коригування програм їхніх національних рухів та інтенсивних пошуків шляхів їх реалізації. При тому кожна із сторін відчувала потребу й виявляла зацікавленість у надійних союзниках і партнерах та намагалась їх знайти. Саме від початку 30-х рр. у зв'язку із зростанням національної свідомості серед українців, посиленням українського національного руху й поступовою його політизацією почалися пошуки польсько-українського політичного партнерства.

Це був час значного громадського пожвавлення, викликаного польським визвольним повстанням 1830-1831 рр. Після його невдачі в Галичині опинилося чимало учасників, з ініціативи яких організувався ряд таємних антиабсолютистських організацій, що ставили своїм завданням відродження незалежної Польщі в кордонах 1772 р. як демократичної республіки з входженням до її складу українських земель. У конспіраціях поруч з польською молоддю нерідко, особливо на початках, брала участь і українська. Стимулом до їхніх спільних дій був принцип побудови майбутньої Польської держави на федеративних засадах, за які висловлювалася більшість учасників перших конспірацій, намагання їх засновників, за свідченням одного із них, Г. Дмоховського, "відроджувати велику думку Бестужева про союз слов'ян" [6 : 98].

Польські шляхетські кола Галичини солідаризувалися з Листопадним повстанням в Королівстві Польському; звідси до королівства прибули кілька тисяч добровольців. Після поразки повстання 1848 р. на терені Галичини опинилися тисячі втікачів, які знайшли співчуття і матеріальну допомогу місцевих землевласників. Австрійський уряд вдався до репресій проти повстанців і співчуваючих, заарештувавши сотні патріотично налаштованих осіб.

Отож, після поразки Листопадового повстання Галичина перетворилась на один з важливих осередків змовницької діяльності поляків з метою підготовки визвольного повстання. Перші спроби підняти повстання на території Галичини робилися ще у 1832 – 1833 рр. Тоді це намагалися вчинити емісари з еміграції В. Петкевич, Ю. Залінський. Їхні спроби закінчилися невдачою. У 1833 р. один з товаришів Ю. Зелінського Кароль Борковський створив таємну карбонарську організацію Союз друзів народу, яка була зв'язана з європейськими карбонарями. Члени Союзу організували гуртки, які провадили патріотичну пропаганду, намагаючись поширювати її також на селян. Центром діяльності був Краків.

У 1835 р. в Галичині з'явилися емісари еміграційної Молодої Польщі А. Жабіцький, Ш. Конарський, брати Залеські, які утворили нову організацію Об'єднання польського народу (ОПН), яка ґрунтувалась на засадах еміграційної Молодої Польщі [9 : 313].

Загальне громадсько-політичне піднесення 30-х рр. у Галичині спричинило активізацію й українського національного руху, започаткованого в 2-му й 3-му десятиліттях ХІХ ст., головним чином, діячами Перемишльського культурно-освітнього осередку.

Від 30-х – 40-х рр. центром національного руху став Львів, а в його авангарді – громадсько-культурне об'єднання романтиків "Руська Трійця". Засновники й лідери об'єднання М.Шашкевич (1811-1843), І.Вагилевич (1811-1866) та Я.Головацький (1814-1888), тоді студенти Львівського університету й одночасно вихованці греко-католицької духовної семінарії, глибоко переживаючи територіальну розчленованість України та щиро вболіваючи за долю народу, прагнули своєю власною діяльністю сприяти прискоренню його емансипації, національному самоутвердженню.

Свою громадсько-політичну діяльність засновники "Руської Трійці" розпочали в атмосфері польсько-українських конспірацій поч. 30-х рр., де задавали тон революційно

настроєні демократичні кола й прихильники міжслов'янської взаємності.

Співпраця української молоді з антиабсолютистськими конспіраціями та їх оточенням, з одного боку, розширяла фронт антиабсолютистських сил, радикалізувала його, спонукала їх організаторів до пошуків демократичних шляхів розв'язання поставленого життям на порядок денний національного питання, а з другого – була для цієї молоді справжньою школою політичного виховання. Тут вона проходила науку не тільки демократизму, а й національного патріотизму.

Приклад поляків був немалим стимулом до патріотичної діяльності й "Руської Трійці". У відповідності з основоположною засадою романтизму про визначальну роль духовного чинника в консолідації і забезпеченні життєдіяльності нації, діячі "Руської Трійці" вважали працю на ниві культури головною передумовою не тільки культурного, а й політичного відродження рідного народу.

Можна стверджувати, що внаслідок діяльності "Руської Трійці" на середину 40-х рр. XIX ст. в українському національному русі Галичини стала помітною тенденція до здобуття політичної самостійності українства та були сформульовані програмні засади її забезпечення, підтримані багатьма представниками тогочасної інтелігенції.

Погляньмо, як зреагувала на ці зміни польська сторона, зокрема, представлена конспірацією. Піднесення національного руху в Галичині, репрезентованого "Руською Трійцею", яка ставила своєю метою відродження українського народу до самостійного національного життя на ґрунті взаємності з іншими слов'янськими народами, не могло зустріти її схвалення. Від середини 1830-х рр. у конспіраціях вже намітився поступовий відхід від федеративних засад побудови майбутньої Польської республіки на користь ідеї унітарної держави. Це стало помічатися вже в останній період існування "Союзу друзів народу", коли в ньому, як свідчить у спогадах один з чільних конспіраторів Генрик Богданський, почала брати верх ідея централізованої республіки. У "Співдружності польського народу" ця тенденція посилювалася, всупереч програмному положенню про майбутню Польщу як федерацію, котра мала стати й "зародком єдності слов'янської, вільної, республіканської, без переваги будь-якого народу, що належить до слов'янського племені".

Керівні кола "Співдружності" зайняли неадекватну позицію щодо визначення національної ідентичності українців. Дотримуючись історичного принципу у визначенні "польська нація", ідентифікуючи їх з усім населенням, яке жило на територіях, підвладних у минулому Речіпосполитій, вони не помічали існування окремої української нації, що ставало реальністю, нації, котра заявляла про себе творчістю Т. Шевченка на Подніпров'ї і "Руської Трійці" в Галичині – і відтак відмовляли українцям у праві на окремий національний розвиток та державну незалежність, створення власної національної культури. Польські конспіратори із "Співдружності" й наступних конспірацій, висловлюючи нерідко на словах свої симпатії до українського народу, цінуючи визвольну боротьбу в минулому, не допускали думки про його право на незалежне політичне існування і про союз із ним як рівноправним партнером. У діяльності "Руської Трійці" вони вбачали не природний вияв галицько-українського національного відродження, а інтригу російського царизму, спрямовану на підрив польського визвольного руху, і відповідно намагались їй протидіяти.

Все це вносило дисонанс у життя конспірацій та спричиняло охолодження польсько-українських відносин у Галичині взагалі. Як засвідчив дослідник "Співдружності" Болеслав Лопушанський, брак реалізму в керівництві "Співдружності польського народу", як, зрештою, й наступних конспірацій щодо українського національного руху, цілковите нерозуміння його справжньої суті завдали шкоди, насамперед, самим конспіраціям, відштовхнувши від них значну кількість потенційних учасників з числа української молоді і, тим самим, звузивши їх шанси на успіх в українській частині Галичини [6 : 103].

Приблизно так само оцінив тогочасну ситуацію дослідник історії польсько-українських взаємин Владислав Серчик, який зауважив, що вперте й чимраз більш анахронічне перед обличчям національної свідомості українців, котра чимдалі зростала, підкреслювання необхідності відродити майбутню Польську державу в кордонах до 1772 р. порізніло обидві народності, спричинивши появу на схилі 1840-х рр. XIX ст. виразно антипольської української політичної програми. Треба сказати, однак, що позиція конспірації ще не виражала позиції всієї польської громадськості.

Ускладнення на шляху пошуків польсько-українського політичного партнерства, започатковані в 30-х рр., стали ще більшими в 1848 р. Революція дала поштовх демократичним

перетворенням (скасуванню панщини, декларуванню свободи преси, зборів, організацій і т.п.), що забезпечили небувале піднесення українського національного руху в Галичині й надали йому від самого початку явно політичного характеру.

2 травня 1848 р. у Львові засновано першу легальну українську політичну організацію – Головну Руську Раду, котра очолила національний рух. Головна Руська Рада в дусі традицій, що йшли від "Руської Трійці", стала на позицію визнання національної єдності 15-мільйонного українського народу і в той же час, ніби розвиваючи пакет вимог, викладених Я. Головацьким у статті "Становище русинів в Галичині" (1846), сформулювала програму, котра передбачала проведення демократичних реформ і забезпечення вільного національного розвитку українців у складі конституційної Австрійської монархії через поділ Галичини на 2 провінції і надання східній частині національно-територіальної автономії, з її об'єднанням у самостійну адміністративно-політичну одиницю з українським Закарпаттям. З ініціативи, за участю і при підтримці Головної Руської Ради та близько 50-и її філій – місцевих руських рад – у Східній Галичині набув поширення рух за створення українських військових та воєнізованих формувань (національної гвардії у містах, селянської самооборони на Прикарпатті, батальйону т.зв. гірських стрільців), за демократизацію народної освіти й запровадження в усіх навчальних закладах викладання українською мовою, проведено перший з'їзд української інтелігенції, засновано товариство "Галицько-Руська Матиця" для видання популярних книг, започатковано українські часописи, перші прилюдні українські аматорські театральні вистави, українські читальні, організовано український Народний Дім у Львові. Автономістські аспірації повноважні представники Головної Руської Ради маніфестували і відстоювали на міжнародних форумах: Слов'янському з'їзді у Празі та Віденському парламенті, а також зі сторінок європейської преси.

Розглядаючи Галичину як наріжний камінь у планах відродження своєї державності, поляки дивилися на появу проавстрійськи настроєного українського руху як на серйозну загрозу. Тому було зроблено спробу нейтралізувати Головну Руську Раду, утворивши конкуруючу "українську" організацію, настроєну пропольськи. 23 травня у Львові зібралась жменька остаточно полонізованої шляхти та інтелігенції українського походження – на зразок тих, котрі назвали себе "русинами польської нації" [15 : 222].

Таким чином, український національний рух періоду революції намагався якнайповніше реалізувати основні пункти своєї програми, сформульованої ще до 1848 р. і вдосконаленої в ході її реалізації.

Піднесення українського національного руху в Галичині на політичний рівень, створення ним власних національно-політичних і культурно-освітніх структур, висування й поступова реалізація їхнього компактного проживання – у східній частині Галичини в рамках конституційної Австрійської монархії – все це стало великою несподіванкою для польських громадських кіл, що продовжували уявляти себе єдиними повноправними господарями краю, а від початку революції виношували плани відродження польської державності, спочатку хоча б у вигляді крайової автономії для всієї Галичини, включно з її українською частиною.

Дії української сторони для них були тим більш незрозумілими, що ці кола продовжували дотримуватися застарілих стереотипів, згідно з якими українці вважалися частиною польського народу, яка відрізнялася від поляків тільки релігійним обрядом; їхня мова була діалектом польської, а культура й література – складовою частиною культури й літератури польської.

Розрив цього уявного зв'язку був визнаний польською стороною за зраду національних інтересів. Польська громадськість переважно опинилася в опозиції до українського руху. Щоправда, серед поляків мали місце й окремі спроби виваженого підходу до оцінки українського руху та ставлення до нього, пошуків розв'язання проблеми на шляху угоди або компромісу.

Офіційну лінію з польського боку в українському питанні провадила Центральна Рада Народова, що оголосила себе репрезентантом обох народностей Галичини – польської і української, зобов'язувалась усіма силами підносити їх на засадах рівності, закликала галичан-українців як частину українського народу впливати на Україні у пропольському дусі з метою створення спільної держави, ім'я якій Польща.

Внаслідок неадекватного сприйняття українського національного руху в польському суспільстві польсько-українські стосунки в Галичині під час революції значно загострилися, набуваючи інколи характеру міжнаціонального протистояння. Навколо українського питання виникла гостра полеміка. З польського боку в ній, крім авторів газети "Gazety Narodowej" і

"Driennika Narodowego" брали участь А.Домбчанський і К.Ценглевич, з українського – Т.Леонтович, А.Петрушевич, Т.Полянський, Є.Прокопчиць та ін. Якщо перші з них здебільшого захищали лінію Центральної Ради Народової і Руського Собору та їх періодичних органів, то другі – переважно позицію тих кіл, що гуртувалися навколо Головної Руської Ради [6 : 106].

Отож, 30-40-і рр. ХІХ ст. дали немало прикладів усвідомлення представниками дедалі міцніших польського й українського національних рухів, що набували політичного характеру, необхідності взаємного політичного партнерства у боротьбі за національну свободу й перших спроб його пошуків. Та все ж таки ці ініціативи були спорадичними, виходили від мало впливових суспільних сил, були позначені відбитком нелегітимності і, позбавлені підтримки впливових офіційних чинників, не мали шансів бути почутими й використаними в політичній практиці. Натомість впливові кола, як наприклад, Центральна Рада Народова й Головна Руська Рада, у 1848 р. через відмінність стратегічних політичних цілей і тактичних засобів очолюваних ними національних рухів, на компроміси не погоджувалися. В результаті польсько-українські взаємини під час революції 1848-1849 рр. зайшли в глухий кут і були приречені на нелегкі випробування у майбутньому.

І все ж вони не були позбавлені історичної перспективи. Далекоглядним виявився прогноз В. Подолинського, який на хвилі політичного піднесення доби "Весни народів" обґрунтував неминучість національної емансипації українців за умови підтримки їхніх аспірацій поляками в контексті здобуття національної свободи всіма слов'янськими народами та їх входження в коло вільних народів Європи. Історією було визначено так, що український народ, витримавши випробування, котрі принесло йому ХХ ст., подолавши круті повороти польсько-українських взаємин у минулому, в 1990-х рр. став на шлях відродження своєї національної державності, а незалежна Польща першою з незалежних слов'янських держав визнала незалежну Україну, і вони разом бачать своє майбутнє у складі Європейського Співтовариства. Ідеї автора "Слова перестороги", висловлені в середині ХІХ ст., стають реальністю на поч. ХХІ ст.

Література

1. Верига В. Нариси історії України (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
2. Гончарук М. Українське національне відродження ХІХ ст. Етапи і постаті. // Вісник Академії Наук України. – 1993. – № 9. – С. 9-23.
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ – ХХ століть. – К.: Генеза, 2000. – 356 с.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991. – 575 с.
5. Іванова Л. Роль інтелігенції у формуванні етносоціальної свідомості у 30 – 40-х рр. ХІХ ст. // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 84-94.
6. Історіографічні дослідження в Україні / Гол. редколегії В. А. Смолій; Відпов. ред. Ю. А. Пінчук. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: Збірник наукових праць і спогадів пам'яті П. М. Калениченка – Ч. 1. – 498 с.
7. Історія України / керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
8. Історія українського війська. – К.: Панорама, 1991. – 192 с.
9. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
10. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. Ред. Ф. П. Шевченко. – Львів: Світ, 1992 – 560 с.
11. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Чернівецька обласна друкарня, 1993. – 199 с.
12. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). – Київ – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
13. Сарбей В. Етапи формування української національної самосвідомості (кн. ХVІІІ – поч. ХХ ст.). – Український історичний журнал. – 1993. – № 7 – 8. – С. 3-16.
14. Смолій І. Історія України. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 1997. – 422 с.
15. Субтельний О. Україна: історія. / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
16. Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред. Грушевского М. и др. – СПб, 1914. – Т. 1. – 360 с.
17. Україна крізь віки: В 15-ти т. Т.9: Сарбей В. Національне відродження України. – К.: Видавничий дім Альтернативи, 1998. – 336 с.